

Jizzax davlat
Pedagogika
universiteti

TARIX FAKULTETI

TARIX va JAMIYAT

JOURNAL
2023

№5

HISTORY AND SOCIETY
ИСТОРИЯ И ОБЩЕСТВО
общественный электронный
ЖУРНАЛ

TARIX VA JAMIYAT ILMIY ELEKTRON JURNAL

2023-yil 5-son Ijtimoiy-gumanitar fanlar
Tarix, falsafa, huquq, sotsiologiya, o'qitish metodikasi

Bosh muharrir: Pardayev A.H. JDPU, tarix fakulteti dekani,
t.f.n., dotsent.

Bosh muharrir o'rinbosari: Aqchayev F.Sh. JDPU, t.f.b.f.d. (PhD), dotsent.

Mas'ul kotib: Saidov J.O. JDPU, Tarix fakulteti o'qituvchisi

TAHRIRIYAT A'ZOLARI:

1. Sagdullayev A.S. – tarix fanlari doktori, Akademik
2. Ahmedshina F.A. – tarix fanlari doktori, professor
3. Shodmonova S.B. – tarix fanlari doktori, professor
4. Ochilova B.M. – falsafa fanlari doktori, professor
5. Choriyev S. – falsafa fanlari doktori, professor
6. Tulenova G. J. – falsafa fanlari doktori, professor
7. Pardayev M.H. – tarix fanlari doktori, dotsent
8. G'oyibov B.S. – tarix fanlari doktori (DSc), dotsent
9. Yarmatov R.B. – pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
10. Saidqosimov A.I. – f.f.b. fan doktori (DSc), dotsent
11. Amanullayev A. – f.f.b. fan doktori (PhD), dotsent
12. Toshboyev F.E. – tarix fanlari bo'yicha fan doktori (PhD), dotsent
13. Mirkomilov B. – tarix fanlari nomzodi, dotsent
14. Saidov M. – falsafa fanlari nomzodi, dotsent
15. G'ofurov J.I – tarix fanlari bo'yicha fan doktori (PhD), dotsent
16. Hoshimxonov M.X. – f.f.b. fan doktori (DSc), dotsent
17. Valiyev A.X. – katta o'qituvchi
18. Majidov A.S. – katta o'qituvchi

Dizayner va sahifalovchi: Axmurodov D.Q

QADRIYATLARNING JAMIYAT HAYOTIDA TUTGAN O'RNI

Najmiddin Musinov - JDPI Falsafa,
tarbiya va huquq ta'limi kafedrasi katta o'qituvchisi
J. Aralov – JDPU, "Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari
va huquq ta'limi" yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: «Qadriyat» jamiyat, millat va xalqlarning diniy e'tiqodi, marosim va an'analari milliy qadriyatlar barqarorlik, jamiyat, globallashtirish, milliy g'oya, mafkura rivoji va ahamiyati qonun oldidagi huquqiy tenglik va qonunning ustunligini, jamiyat manfaatlarini.

Tayanch so'zlar: Komil inson, ma'naviy meros, marosim va an'analar, milliy qadriyatlar, jamiyat, qonunning ustunligi, demokratiya, fuqarolik jamiyati, huquqiy davlat, axloq.

Annotation. "Values", religious beliefs, ceremonies and traditions of society, nations and peoples, national values stability, society, globalization, national idea, ideological development and the importance of legal equality before the law and the rule of law, the interests of society.

Key words: Perfect human being, spiritual heritage, rituals and traditions, national values, society, rule of law, democracy, civil society, legal state, morality.

Аннотация. «Ценности», религиозные верования, обряды и традиции общества, наций и народов, национальные ценности, стабильность, общество, глобализация, национальная идея, идеологическое развитие и значение правового равенства перед законом и законности, интересы общества.

Ключевые слова: Совершенный человек, духовное наследие, обряды и традиции, национальные ценности, общество, правовое государство, демократия, гражданское общество, правовое государство, нравственность.

Har tomonlama etuk komil insonni shakllantirishda milliy ma'naviy qadriyat tarbiyasining o'rni o'ziga xosdir. Ma'naviy qadriyat tushunchasi haqida so'z yuritganimizda birinchi o'rinda «qadriyat» so'zining ma'nosini bilib olsak. Akseologiya so'zi yunon tilidan olingan bo'lib «aksios» - qadr, «logos» ta'limot, so'z, tushuncha ma'nosini bildiradi. Faylasuf olim E. YUsupov taxriri ostidagi «Falsafa» o'quv qo'llanmasida qadriyatlar inson faoliyati, uning yo'nalishi, umumiy ahamiyati haqidagi nazariyalarni o'rganuvchi falsafiy ta'limotdir, deyilgan. Eng oliy qadriyat bu inson, inson borligi, uning hayoti, yashashi eng asosiy masaladir. Inson hayot bo'lsagina narsalar, tabiat, butun borliq, moddiy va ma'naviy qadriyat ahamiyatiga ega bo'ladi. Uning ahamiyati faqat inson borligi asosida qadrlanadi. Umuminsoniy qadriyatlar bu insonga xos xususiyatdir, inson qadr-qimmatini, axloqi,

ma'naviyati, moddiy va ma'naviy madaniyatining insoniylashgan tomoni bo'lib, bularsiz qadriyatlar mavjud bo'lmaydi.

Qadriyat shaxs, jamoat va jamiyat manfaatlari yo'lida xizmat qiladigan, ular uchun ahamiyati bo'lgan ob'ektlardir. Birok, ob'ektlarning mavjudligi, xali qadriyat bo'la olmaydi. Qadriyat bo'lishi uchun, ob'ekt foyda keltirishi, ahamiyat kasb etishi kerak.

Qadriyatlar axloqiy qoida va me'yorlar, ideallar va maqsadlardagi baholash mezoni va usullarini ham o'zi ichiga oladi. Falsafa tarixida qadriyatlar muammosi nimalardan iborat ekanligi ta'kidlab o'tilgan.

Qadriyatlar jamiyat taraqqiyotining, moddiy va ma'naviy boyliklari rivojining yakuni, inson kamolotining kelajagi uchun ham katta ahamiyat kasb etadigan ijobiy mahsulidir. Insonning *ob'ektiv* olamga nisbatan bo'lgan aktiv faoliyati, *moddiy* va *ma'naviy muhit*, yashasha shart-sharoitlarining rivojlanishi vorislik asosida sodir bo'lib, yangi-yangi qadriyatlarning shakllanishiga, o'tmishdan *meros* bo'lib qolganlari esa davr ruhi, yangi ijtimoiy ehtiyoj talablari asosida rivojlanishga olib keladi. Buning natijasida ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy taraqqiyotining imkoniyatlari ham kengayadi. Jamiyat taraqqiyoti jarayonida shakllangan har bir hodisa o'tmishda ijobiy ahamiyat kasb etgani uchungina emas, balki *kelajak istiqboli* uchun yangi imkoniyatlar yaratib berishga qodir bo'lganligi sababli ham *qadriyat* deb ataladi. Qadriyatlar olamni bilish va uni amaliy o'zgartirishning muhim omilidir. Har bir qadriyatning mohiyati va ahamiyati tabiat, jamiyat va ruhiy olam hodisalarini bilish, ilmiy umumlashtirish, ijtimoiy va ma'naviy taraqqitga ta'sir etish, imkoniyatlari asosida belgilanadi.

Ajdodlarimiz tomonidan ko'p asrlar mobaynida yaratilgan fan va madaniyatning barcha sohalariga taalluqli nodir asarlar, qimmatbaho fikr – mulohazalar hozirgi kunda ham jahon xalqlari ma'naviy dunyosini boyitib, ularning ma'naviy kamolatiga xizmat qilib kelayotganidan faxrlanamiz.

“Ota–bobolarimiz bizga qoldirgan boy va rang – barang ma'naviy merosni, milliy qadriyatlarimizni asrab – avaylab, ularni zamonaviy ilm - fan yutuqlari bilan ijodiy boyitib, kelajak avlodning tafakkuri, dunyoqarashini milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida shakllantirib, ularning bunyodkorlik faoliyatini oshirish mustaqillik poydevorini mustahkamlashning asosiy garovidir”¹

“Hozirgi eng muhim, eng dolzarb vazifamiz, - deydi I. A. Karimov, -jamiyatimiz a'zolarini, avvalombor, voyaga etib kelayotgan yosh avlodni kamol toptirish ularning qalbida milliy g'oya, milliy mafkura, o'z Vataniga mehr -

¹ Туленов Ж. Миллий қадриятлар ва ижтимоий тарақиёт. – Т.: Ўзбекистон, 1999 йил 3 бет

sadoqat tuygʻusini uygʻotish, oʻzligini anglash, milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalashdan iboratdir”¹.

Xech bir xalq oʻzligini anglamasdan, milliy madaniyati, ilmiy qadriyatlarini asrab avaylab, saqlamasdan turib boshqa xalqlarning qadriyatlariga hurmat – izzat bilan qaray olmaydi. Mustaqil Oʻzbekistonning kuch-qudrati xalqimizning umuminsoniy qadriyatlariga sodiqligidadir.

Taniqli faylasuf olim V. P. Tugarinovning fikricha, “Qadriyatlar muayyan jamiyat yoki sinfga mansub kishilar turmushi va madaniyatining haqiqiy yoki ideal neʼmatlari boʻlgan tabiat va jamiyat hodisalarining mohiyati yoki hodisaning bir jihatidir.

Bu neʼmatlarning qadriyatlar deyilishiga sabab – kishilar ularni qadrlaydilar, chunki bu qadriyatlar ularning shaxsiy va ijtimoiy turmushini boyitadi. SHuning uchun ham kishilar oʻz tasarrufidagi qadriyatlarni himoya qiladilar va oʻzlari uchun maqsad yoki ideal boʻlgan qadriyatlarni amalga oshirishga intiladilar.

Qadriyatlar ichida eng birinchi va eng umumiy hayotning oʻzidir, chunki hayotdan mahrum boʻlish boshqa barcha qadriyatlardan foydalanishni yoʻqqa chiqaradi”.

Darhaqiqat, qadriyatlarning hayotdagi oʻrni va ahamiyati baholash tufayli belgilanadi. Baholash esa insonlarning ehtiyojlari, manfaatlari, maqsadlari, qiziqishlaridan kelib chiqadi. Millat va xalqlarning diniy eʼtiqodi, marosim va anʼanalari milliy qadriyatlar sifatida oʻzining asl hayotiy sifatini tiklab olmoqda.

Bundan shunday xulosa chiqarish mumkin: tabiat va jamiyat hodisalarini qadriyat turkumiga kiritish va kiritmaslik kishilarning ehtiyojlari, manfaatlari, orzu–umidlari, maqsadlari bilan belgilanadi.

Demak, “Qadriyat deyilganda inson va insoniyat uchun ahamiyatli boʻlgan, millat, elat va ijtimoiy guruxlarning manfaatlari va maqsadlariga hizmat qiladigan va shu tufayli ular tomonidan baholanib qadrlanadigan tabiat va jamiyat neʼmatlari hodisalari majmui”ni tushunmogʻimiz lozim².

Mazkur taʼrifdan koʻrinib turganidek, qadriyatlar,

-birinchidan, voqelikda mavjud boʻlgan tabiat va jamiyat neʼmatlari, hodisalarini ifodalaydi;

-ikkinchidan ularni qadriyat turkumiga kiritish va kiritmaslik kishilarning ehtiyojlari, manfaatlari, maqsadlari, orzu–umidlari bilan belgilanadi;

-uchinchidan tabiat va jamiyat neʼmatlari, hodisalarning qadriyatlar turkumiga kiritilishining asosiy sababi kishilar ularni qadrlaydilar avaylab – asraydilar, chunki bu qadriyatlar ularning shaxsiy va ijtimoiy

¹ Каримов И. А. Хушёрликка даъват. - Т.: Ўзбекистон, 1999 йил 16 бет.

² Туленов Ж. Миллий қадриятлар ва ижтимоий тарақиёт. – Т.: Ўзбекистон, 1999 йил 8 бет

Qadriyatlar ijtimoiy xususiyatga ega bo‘lib, kishilarning amaliy faoliyati jarayonida shakllanadi va rivojlanadi.

Qadriyatlar kishilarning turli sohadagi faoliyati uchun foyda keltiradigan narsa va hodisalar majmui bilan bog‘liq rivshida yuzaga keladi.

“Qadriyat-voqelikdagi muayyan hodisalarning umumbashariy umuminsoniy, ijtimoiy – axloqiy, madaniy - ma’naviy ahamiyatini ko‘rsatish uchun qo‘llanadigan falsafiy satsiolik va aksiologik tushuncha.

Jamiyat inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo‘lgan barcha narsa, hodisa va voqealar:

erkinlik, ezgulik, tenglik, tinchlik, haqiqat, ma’rifat, madaniyat, moddiy va ma’naviy boyliklar, obida – yodgorliklar, go‘zallik, axloqiy xislat va fazilatlar, an’ana, urf – odat, udum va boshqalar qadriyat hisoblanadi.”¹

Qadriyatlar ijtimoiy tarixiy taraqqiyot mahsuli sifatida o‘z tarixiy ildizi, rivoji, vorislik jihatlariga ega tushuncha bo‘lib, avvalo ishlab chiqarish, mehnat sohasidagi faoliyat, insonlar o‘rtasidagi munosabatlar uchun foyda keltiradigan narsalar, hodisalar, hatti – harakatlar majmuasi sifatida yuzaga kelib, ayrim kishilar, ijtimoiy guruhlar faoliyati, hatti – harakatini ma’lum yo‘nalishga buradigan, tegishli me’yorga soladigan ma’naviy hodisaga aylandi va aylanmoqda. Inson butun umri davomida son – sanoqsiz qadriyatlar olamida yashaydi.

Barcha davlatlarda, jamiki ijtimoiy tuzumlarda inson eng oliy qadriyat hisoblanadi. Hamma narsani qiladigan oliy mavjudot – bu inson oliy hazratlaridir. Tarix ham tarixiy taraqqiyot ham inson faoliyatidan boshqa narsa emas. Milliy qadriyatning tiklanishi jamiyatimiz taraqqiyoti va inson shaxsining madaniy ma’naviy, ahloqiy rivojlanish, kelajakda buyuk davlat egasi bo‘ladigan komil insonni tarbiyalash voyaga etkazishda keng istiqbol yo‘lini ochib beradi.

O‘zbekiston davlati qadriyatlarning jamiyat va xalq hayotida tutgan o‘mi beqiyos ekanini e’tiborga olib, uni tiklash, yanada rivojlantirish va takomillashtirishning, undan xalqimizni bahramand qilishning yaqin va uzoq yillarga mo‘ljallangan rejalarini ishlab chiqdi.

Qadriyatlar xalqimizning tengsiz boyligidir. Uni avaylab – asrash, rivojlantirish, boyitish muqaddas burchimizdir.

SHuning uchun ham bugungi kunda hur va ozod xalqimiz barcha xalqlar va davlatlar tomonidan yaratilgan ma’rifatda, fan va texnikada madaniyat va san’atda nimaiki, yangi va ilg‘or jihatlar bo‘lsa, shunga dadillik bilan intilmoqda. O‘zbek diyorida, tarixda ko‘p marta bo‘lganidek yana yangidan o‘zimizning betakror va ilg‘or iqtidorli va eng muhimi insonlarga kerakli qadriyatlarimiz barpo etilyapti.

“Milliy qadriyatlar murakkab ijtimoiy – ruhiy hodisa bo‘lib, u millatning tili, madaniyati, tarixi, urf – odatlari, an’analarini, jamiki moddiy va man’aviy boyliklarni, iqtisodiy, ijtimoiy - siyosiy hayotining barcha tamonlarini qamrab oladi”³

Milliy qadriyatlar ayrim xalq, millatlar va elatlarning tarixiy taraqqiyoti jarayonida yaratilgan barcha moddiy va ma’naviy boyliklarning yig‘indisidan iborat.

Milliy qadriyatlarning shakllanishi va rivojlanishi muayyan bir millatning hayoti, turmush tarzi, tarixi, madaniyati, urf – odatlari, tili uning o‘tmishi, kelajagi bilan uzviy bog‘liqdir.

Insonning qaysi millatga mansub ekanligi haqidagi tasavvuri faqat g‘oyagina emas, balki tuyg‘u hamdir. Bu tuyg‘u kishida millatning tarixi, ruhiyati, hozirgi holati va xususiyatini tushunish, his qilish shaklida mujassamlashgan bo‘ladi. Insonda milliy ong va g‘urur bo‘lmasa, u o‘zining qaysi millatga mansubligini his etmasa, uning milliy qadriyatlarni angilashini tasavvur qilish qiyin.

Toki millatlar, milliy mafkuralar mavjud ekan, milliy munosabatlar ham, milliy his – tuyg‘ular ham, milliy qadriyatlar ham saqlanib qolaveradi. Millatni milliy qadriyatlardan mahrum qilishga urinish tarix va insoniyat oldidagi eng katta jinoyatdir.

Har bir ruhan sog‘lom kishida o‘z qadr – qimmatini saqlash o‘zini hurmat qilish tuyg‘usi mavjud. Har bir millatda ham xuddi shu holatni kuzatish mumkin. Millatlarning o‘zligini anglash jarayoni takomillashgan sari milliy manfaatlar ham, milliy qadriyatlar ham kuchayib, mustahkamlanib boraveradi.

³ Фалсафа кискача изокли лўғат. Т.: Шарқ, 2004 йил 372 бет